

Т. М. Шевченко

доктор філологічних наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ І САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ В ЕСЕЇСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗБІРКИ Р. ІВАНІЧУКА «СЕРЕД ПОВЕНІ КНИГ»)

Феномени ідентичності, ідентифікації, самоідентифікації і самопрезентації є предметом осмислення багатьох напрямів гуманітаристики. Дослідження соціологів, філософів, психологів, істориків, культурологів у цій галузі часто виходять за межі внутрішньо наукового вивчення, демонструючи орієнтацію на кооперацію і синергізм у вирішенні загальних питань буття особистості з того чи того погляду. Помітне місце в цих дослідженнях посідають філологічні студії, присвячені вивченню технік і практик авторської та іншої презентації в тексті.

Літературний твір наділений особливими можливостями представлення *homo faber*, адже у художній комунікації головним об'єктом референції самопрезентації є «я» оповідної інстанції, змодельоване відповідно до авторського задуму.

Есеїстичний текст, на нашу думку, наділений найширшими можливостями втілення цієї референції, адже «творчий бік есею – це і є есеїстичне “я”, оригінальне і залежне лише від таланту того, хто його створює. Саме тому залишається лише вдивлятися через текст в особистість того, хто пише, вслухатися в його внутрішню і постійну роботу думки про все на світі і, включаючись у цей процес, будувати нові, власні есеїстичні лабіринти думки» [2, с. 34].

Усебічне осмислення українського літературного процесу сучасності свідчить, що есей посів лідерські позиції серед письменства через можливість для багатьох авторів нарешті вітлити неможливий до цього спосіб набуття особистісної мислительної, мовної автономії, оречевлення думки, емоції, враження, асоціації через ментативи. Активне побутування цієї вкрай гнучкої і відкритої до впливів дискурсивної практики у новітньому письменстві можна пояснити тим, що жорстке буття традиціоналізму та умовності, котре тривалий час побутувало в літературі, стало абсолютно непридатним у новітніх умовах існування літератури, котра позбулася догм, правил, канонів, стереотипів. Есеїстичні практики динамічно й різноаспектно розвиваються в останні десятиліття через «потребу в діалогізації засобами глибинного творчого прагнення людини безперервно шукати нові шляхи самоствердження у світі, незгоди суб'єкта на власне зникнення у вирі буття в результаті випадковостей бездушних природних процесів, примх ідолів, свавілля інших людей, власної незрілості, стресів, сформулювати складнощі смислів світу, що засвоюється» [3, с. 54].

Отже, техніки самоідентифікації і самопрезентації є цікавим предметом осмислення саме в есеїстичному тексті, адже в ньому особистісне начало виступає не лише важелем художньої форми, а й прихованим стрижнем оповіді. У такому творі життєві враження автора, пропущені крізь свідомість, оцінки власного досвіду, внутрішня робота розуму й оприявнення індивідуального досвіду осмислення будь-чого (самопрезентація і самоідентифікація) здатні створити цікаві для автора й читача ментативи, позначені реактивною інтенцією.

Під самоідентифікацією ми маємо на увазі процес, при якому особистість ототожнює «себе з іншою особою, соціальною групою, спільністю людей, певним зразком чи образом, визначення себе, своїх соціальних і моральних орієнтирів, що впливають на власну поведінку та рішення» [7, с. 9]. Самоідентифікація в есеї як літературному творі – це авторське позиціонування з певною спільнотою за допомогою художніх засобів образотворення. З огляду на збірку есеїв «Серед повені книг» Р. Іваничука, написану за рік до смерті 2015 року, що її можна

вважати своєрідним заповітом письменству і читацькій спільноті, для митця приналежність до українського народу постає частиною його єства: про що б він не писав, україноцентризм постає панівним чинником його ментативів. Рефлексії митця демонструють постійну увагу до проблем буття нації, її історії, культури, відлуння минулого в сучасності, відображені в книгах його власної бібліотеки чи в сюжетах власних романів про минуле України: «В історичній романістиці читач мусить будь-що зустрічатися з вічною категорією моралі, втіленою в такий матеріал, який відлунився б у нинішньому дні та спонукав не до мрійництва чи ностальгії за героїчними часами, а до реального чину або служив би стримувальним фактором перед наругою над віками виробленою суспільною звичаєвістю» [1, с. 81-82].

Якщо самоідентифікація в есеїстичному тексті – це до певної міри самохарактеризація, пов'язана з особистою ідентифікацією митця-есеїста, то самопрезентація як «комунікативна стратегія керування враженням про мовця в адресата, формування думки про себе» [5, с. 74] в есеїстичному тексті стає основою авторського осмислення буття, заґрунтованому на особистісному його осмисленні, за яким передусім стоїть задум створити власний образ у славнозвісних монтенівських традиціях про митця-філософа як головного предмета книги, про що б там не йшлося («предмет книги – я сам»). Саме це ми спостерігаємо в збірці есеїв Р. Винничука «Серед повені книг» з красномовним підзаголовком «Записки бібліофіла: про книги і про себе». Розповідаючи про книги з домашньої бібліотеки, митець передусім говорить про себе як про людину, що навчена любові до читання змалечку і яка до книг має особливе ставлення, бо власноруч їх створює. Зі сторінок збірки постає образ елітарної особистості, наділеної особливим даром читання й образотворення, котра щиро намагається поділитися цим даром із читачем та іншими письменниками. Авторська дефініція «записки» уже викликає в реципієнта певні очікування щодо щирості, безпосередності викладу, служить показником свідомого вибору есеїстичної стратегії відвертої розмови, котра відбувається невимушено, наче наживо. Крім того, маємо відзначити, що у підзаголовку «записки» фіксується головний суб'єкт мовлення: митець, що створює книги і пише про них спеціальний есей. Дійсно, письменник з любов'ю розповідає про власну бібліотеку, принагідно осмислюючи сутність письменницької діяльності як подвижництва, розповідаючи про долю тих чи тих митців, міркуючи про феномен книги й читання в історії людства, однак по суті усі ці дискурси були б неможливими без питомо Романичукової інтерпретації й усвідомлення сказаного. Відтак образ автора як творчої людини, митця, шанувальника історії, поціновувача читання, книги як такої структурує збірку у цілісність. Митець докладно розповідає про обставини прищеплення любові до книг, роль різних видань в його особистісному і творчому житті. Створюючи

образ власної багатой бібліотеки, котра почала формуватися ще з дитинства, насправді Р. Іваничук самопрезентує себе як людину, чиє письменницьке єство без книг і читання просто б не відбулося: «Домашня бібліотека – це характер її власника з його зацікавленнями, світоглядом і ментальністю. Книголюбіві, звісно, необхідні ще й публічні бібліотеки, я часто вибираюся до них у мандрівки, щоби не замкнулися в своєму улюбленому світі, однак без власної бібліотеки, як без родини, жити не можу. І байдуже, що вона, може, комусь не цікава, та навіть якщо й стане комусь іншому в пригоді, то, все ж, моя бібліотека – це я» [1, с. 6].

На думку багатьох дослідників [3; 4; 5; 7], у самопрезентації присутніми є такі основні елементи: портретування, соціальна категоризація і психологічна характеристика. В есеїстичній колекції «Серед повені книг» доцільно говорити про винятково психологічне портретування автора, зіткане з деталей, фрагментів, несистемних описів. Відтак психологічне портретування в есеї плавно перетікає в психологічну самохарактеризацію. Підґрунтям такого портретування постає феномен книги, котрий віддзеркалює свідомість Р. Іваничука через ставлення до трагічної української історії, справжній письменницький талант, літераторів старого й нового поколінь, високе літературознавство й критику, чинники національного виховання. Спорадичні уламки власного портретування дають можливість читачеві укласти їх у цілісність про автора як книголюба, книгоїда, книгознавця, для якого домашня бібліотека – «повноводе водоймище», у повенях якого він «купався протягом усього свідомого життя, зазнаючи при тому тяжкої втоми і ні з чим незрівнянної радості» [1, с. 102].

Соціальна категоризація у тексті – це передусім письменницьке позиціонування для Р. Іваничука: про що він не писав, оцінка з погляду літератора постає визначальною. Про книги будь-якого змісту, рівня й мовної якості він пише як митець, творець слова, інтелектуал і деміург. Саме письменницька опція, а не літературознавча, літературно-критична, видавнича чи будь-яка інша стає основоположною при оцінці тої чи тої книги і її ролі передусім у творчій, а не особистій біографії митця. Приміром, розповідаючи про праці І. Денисюка, дослідника творчості І. Франка, есеїст передусім наголошує на головній ідеї, винесеній з монографій львівського дослідника для себе як автора історичних романів: «Усе, що лежить за рамками нації, те від лукавого» [1, с. 79]. Крім того, розповідаючи про власну книгозбірню, автор подекуди переключається на автотематичний дискурс, пишучи про обставини створення власних творів, дає оцінку письменницькій праці в широкому аспекті, звертається до молодих авторів і представників свого покоління, міркує про роль митця в складних для українських реалій обставинах. Завершується книга прямим зверненням до письменників, у якому лунає заклик відповідально й зважено ставитися до слова, усвідомлювати його неймовірні можливості впливу: «Любіть книги, бережіть їх, у

них життя світу, у якому ви щасливо опинилися! Зумійте побачити його через книги...» [1, с. 107].

Таким чином, самоідентифікація і самопрезентація в есеїстичному тексті є компонентами ширшої категорії адресованості художнього твору, є невід'ємною частиною авторського ідіостилу. Вони впливають на сприйняття тексту, спрямовуючи читача на певний алгоритм інтерпретації твору, побудованого на особистісних авторських ментативах і рефлексіях.

Література

1. Іваничук, Р. (2016). *Серед повені книг*. Піраміда.
2. Кайда, Л. (2008). *Эссе: стилистический портрет*. Флинта: Наука.
3. Кобзева, Ю. (2017). Философская эссеистика как опыт самопознания человека. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*, с. 53–60.
4. Курьянович, А. (2006). Когнитивная сущность речевого жанра самопрезентации в эпистолярном дискурсе М. И. Цветаевой. *Вестник ТГПУ, Серия: Гуманитарные науки (Филология)*, 5(56), с. 144–150.
5. Лаппо, М. (2012). Самоидентификация и самопрезентация в разных типах дискурса. *Вестник НГУ. Серия: Психология*, Том. 6, Вып. 2, с. 72–76.
6. Понятина, Т. (2011). Самопрезентация автора-повествователя как составляющий элемент коммуникативной структуры художественного текста. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, 6(2), с. 527–530.
7. Хорунжий, Г. (2006). Самоідентифікація особистості як соціально-психологічний процес. *Вісник КНТЕУ*, 2, с. 5–15.